

Vergaderjaar 2010–2011

32 500 VII

Vaststelling van de begrotingsstaten van het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (VII) voor het jaar 2011

Nr. 80

VERSLAG VAN EEN ALGEMEEN OVERLEG

Vastgesteld 20 januari 2011

De vaste commissie voor Binnenlandse Zaken¹ heeft op 16 december 2010 overleg gevoerd met minister Donner van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties over:

- **de brief van de minister voor Wonen, Wijken en Integratie d.d. 24 september 2009 houdende de reactie op de brief van de commissie voor WWI t.a.v. onderzoeksopzet onderzoek internaten verbonden aan Gülenbeweging (32 123 XVIII, nr. 5);**
- **het artikel in Binnenlands Bestuur over subsidie aan huiswerklessen uit naam van Allah;**
- **de brief van de minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties d.d. 14 december 2010 houdende de kabinetsreactie inzake onderzoek Fethullah Gülenbeweging (32 500 VII, nr. 71).**

Van dit overleg brengt de commissie bijgaand geredigeerd woordelijk verslag uit.

De voorzitter van de vaste commissie voor Binnenlandse Zaken,
Dijkema

De griffier van de vaste commissie voor Binnenlandse Zaken,
Van der Leeden

¹ Samenstelling:

Leden: Dijkema (PvdA), voorzitter, Van Beek (VVD), Van der Staaij (SGP), Koopmans (CDA), Van Bochove (CDA), Aptroot (VVD), ondervoorzitter, Smilde (CDA), Irgang (SP), Ortega-Martijn (ChristenUnie), Brinkman (PVV), Van Raak (SP), Thieme (PvdD), Dibi (GroenLinks), Heijnen (PvdA), Elissen (PVV), Monasch (PvdA), Schouw (D66), Marcouch (PvdA), De Boer (VVD), Hennis-Plasschaert (VVD), Lucassen (PVV), Verhoeven (D66) en Grashoff (GroenLinks).

Plv. leden: Van Dam (PvdA), Van der Burg (VVD), Dijkgraaf (SGP), Sterk (CDA), Bruins Slot (CDA), Van der Steur (VVD), Knops (CDA), Karabulut (SP), Rouvoet (ChristenUnie), Van Klaveren (PVV), Jansen (SP), Ouwehand (PvdD), Van Gent (GroenLinks), Kuiken (PvdA), Fritsma (PVV), Vermeij (PvdA), Pechtold (D66), Wolbert (PvdA), Van Nieuwenhuizen (VVD), Taverne (VVD), Bontes (PVV), Hachchi (D66) en Voortman (GroenLinks).

Voorzitter: Marcouch
Griffier: Van der Leeden

Aanwezig zijn zes leden der Kamer, te weten: Marcouch, Karabulut, Van Klaveren, Van Nieuwenhuizen, Van Dam en Van Toorenborg,

en minister Donner van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, die vergezeld is van enkele ambtenaren van zijn ministerie.

De **voorzitter**: Ik open dit algemeen overleg. Ik vervang Sharon Dijkstra vandaag als voorzitter aangezien zij ziek is. De spreektijd per fractie is zes minuten.

Mevrouw **Karabulut** (SP): Voorzitter. Wij behandelen vandaag een onderwerp dat al een aantal jaren speelt. De aanleiding was een reportage van NOVA in 2008 waaruit bleek dat jongeren die in internaten en op huiswerkbegeleidingscursussen van de Gülenbeweging zaten, onder druk werden gezet en werden geïndoctrineerd, waarop wij als Kamer een onderzoek hebben gevraagd. Dat onderzoek ligt er nu. In de tussentijd is er ook nog van alles en nog wat gebeurd. Zo zijn er verschillende artikelen verschenen en hebben er mensen gesproken. Duidelijk is wel dat waar in 2008 allerlei organisaties, zoals stichting de Witte Tulp, Hogiaf, Shaman en de Dialoog Academie, ontkenen banden te hebben met de Fethullah Gülenbeweging, uit het rapport blijkt dat dit wel het geval is. Uit het rapport wordt ook duidelijk dat er wel degelijk twee gezichten zijn. Enerzijds modern en naar buiten gericht en anderzijds zeer gesloten en naar binnen gericht, zelfs sektarisch. In het rapport wordt een parallel getrokken met de organisatie van het moslimbroederschap, met cellen en verticale communicatie met verantwoordelijken die de huiswerkbegeleiding en de scholen leiden en die uiteindelijk rapporteren richting Turkije. Intern zou het gaan om een diepreligieuze en moreel conservatieve organisatie. Ook geldt dat de persoonlijke keuzevrijheid van leerlingen die tot de kern doordringen behoorlijk wordt ingeperkt. In dersanes – dat zijn een soort studentenclubs – moeten ze werk van Gülen en Said Nursi lezen, is er een strikte scheiding van mannen en vrouwen en is er nauwelijks privéleven. Dan denk ik: hoe zijn integratie en persoonlijke ontwikkeling dan mogelijk? Integratie is namelijk beslist niet alleen iets van sociaal-economische aard. Dat je naar school gaat of een baan hebt is heel belangrijk, maar integratie is ook dat je belangrijke waarden onderschrijft en dat je de scheiding van kerk en staat, de gelijkheid van mannen en vrouwen en de persoonlijke en individuele keuzevrijheid respecteert in plaats van dat religie of allerlei zaken via indoctrinatie worden opgelegd aan mensen.

In het rapport komt ook naar voren dat juist de interne organisatiestructuur lastig is te doorgronden omdat op dat vlak nog niet alles is onderzocht. Is de minister van plan en voornemens om dat nader onderzoek wel te verrichten? De onderzoekers geven ook aan dat er geen sprake is van segregatie in de dersanes. Kijkend naar wat er gebeurt in die clubs, constateer ik dat de leefregels wel inhouden dat je niet onnodig de straat op gaat en veel binnen blijft. Het rapport zegt daarover dat dit integratie niet in de weg staat aangezien er immers sprake is van goede studieresultaten en van een heel goede positie op de arbeidsmarkt. Er is echter wel een sterke sociale druk. Mensen kunnen zich er weliswaar van losmaken, maar er wordt wel gehandeld volgens de normen van Fethullah Gülen die een samenleving wil gebaseerd op de islam en die ook omstrede uitspraken heeft gedaan over zijn wereldbeeld, over homoseksualiteit en over joden en andere minderheden zoals Koerden. Er worden verzen en regels opgelegd aan deze mensen.

Een tijdje terug is er in Binnenlands Bestuur een artikel verschenen over de huiswerkbegeleidingclubs in Haarlem. Daar schrok ik pas echt van. Het

gaat hierbij om veelal jonge kinderen die huiswerkbegeleiding krijgen maar waarbij de jongens en meisjes vervolgens apart en gescheiden worden behandeld. Vrouwen worden daarbij als minderwaardig neergezet. Er wordt druk uitgeoefend om hoofddoeken te dragen. Een wiskundeleraar weigert om aan meisjes les te geven want stel je voor dat je iemand in de ogen aankijkt en tot seksuele verleidingen komt. Via deze huiswerkbegeleidingsclubs worden wel degelijk leerlingen geworven voor de andere interne taken van deze organisatie. Dat alles is niet alleen strijdig met het belangrijke principe van gelijkwaardigheid van mannen en vrouwen maar ook met de persoonlijke godsdienstvrijheid van mensen. Dat die clubs geld krijgen om onze kinderen les te geven, is iets wat per direct moet stoppen. Is de minister dat met mij eens? Ik heb ook begrepen dat de Gülenbeweging een basisschool heeft geopend in Amsterdam-West. Ik vind dat ernstig, niet alleen maar vanwege de zaken die ik zo-even noemde, maar ook omdat dergelijke scholen per definitie zeer eenzijdig zijn samengesteld. Mono-etnisch: er zitten alleen maar Turks-Nederlandse kinderen op. Dan kan het toch niet zo zijn dat wij het hebben over integratie en wij vervolgens doorgaan met het openen van scholen die totaal gesegregeerd zijn? Dan heb ik het nog niet eens over de achtergrond daarvan. Zo zijn er ook een aantal scholen van Cosmicus geopend. Ik ben daar geen voorstander van. Ik denk dat het heel erg belangrijk is dat er eindelijk eens openheid van zaken komt. Deze organisaties doen er zelf ook goed aan om een aantal zaken te erkennen, namelijk dat ze wel degelijk gelieerd zijn aan de Fethullah Gülenbeweging, zowel ideologisch als organisatorisch. De overheid en de verantwoordelijken op dit punt moeten stoppen met dit soort projectjes dood te knuffelen. In plaats daarvan moeten ze goed kijken naar wat er allemaal in het rapport staat. Dus niet ophemelen, maar ervoor zorgen dat wij goed onderwijs, alternatief onderwijs bieden aan die kinderen waarbij ze samen naar school gaan met Nederlandse kindjes. Verder moet gestopt worden met de subsidies. Geen nieuwe scholen meer. Geen mono-etnische scholen. Het is goed dat Agnes Jongerius is opgestapt. Ik had ook al een oproep gedaan aan Rinnooy Kan. Via zijn voorlichter heb ik begrepen dat hij niet meer in de raad van advies zit. Ik zou alle mensen die vanuit goede bedoelingen in de raad van advies en in de raad van toezicht van deze organisatie zitten, willen oproepen om goed naar het rapport te kijken, zich terug te trekken en zich samen met ons sterk te maken voor echt goed onderwijs en echte integratie.

De heer **Van Klaveren** (PVV): Voorzitter. Na de bespreking van het onderdeel integratie bij de behandeling van de begroting BZK en de stemming over onze motie de vorige week is de PVV niet helemaal tevreden. De minister gaf aan nog geen behoefte te hebben gehad om te kijken naar de definitie van islamisering. De minister lijkt heel erg zijn best te doen om als quasi geïnteresseerde multiculturalist de boeken in te gaan. Een minister die met theoretische exercities waarvan nog niet de helft klopt, het probleem van de islamisering probeert te bagatelliseren, zou wat de PVV betreft eens een tijdje door moeten brengen in Amsterdam-Oost, Kanaleneiland in Utrecht of de Schilderswijk in Den Haag. Niemand maar dan ook niemand in de wijken waar men dagelijks de ellende van de multiculturele puinhopen ervaart, zit op dit soort reacties van de minister te wachten. Hij gaf tijdens de begrotingsbehandeling aan de inbreng van de PVV serieus te nemen. Wij verwachten dan ook antwoorden van de minister die recht doen aan dit onderwerp. Een verhaal over Chinees eten, dat op z'n tijd natuurlijk best lekker kan zijn, doet helemaal geen recht aan datgene waarom wij gevraagd hebben en voldoet niet aan onze wens op dat punt. Graag krijgen wij vandaag antwoorden van de minister die meer recht doen aan de bezorgdheid van velen in ons land.

Het gaat vanmiddag over de Gülenbeweging. Dit onderwerp raakt direct aan hetgeen de PVV tijdens de begrotingsbehandeling heeft aangekaart, de islamisering.

De heer **Van Dam** (PvdA): U zegt dat mensen in wijken waar ze problemen ervaren, niets hebben aan het antwoord van de minister. Maar wat hadden ze eigenlijk aan uw debat over een definitie van islamisering? Wat hadden ze aan uw debat met de minister over de vraag wie de algebra in de wereld heeft uitgevonden? Bent u zelf ook niet een beetje bezig met theoretische debatten in plaats van dat u zich druk maakt over wat er in de praktijk gebeurt?

De heer **Van Klaveren** (PVV): Nee absoluut niet. Wij spreken daadwerkelijk over datgene wat er speelt. Alleen, als ik vervolgens antwoorden krijg van de minister die nergens over gaan, dan wil ik allereerst rechtzetten wat er fout wordt weergegeven door de minister. De reden waarom wij vroegen om een definitie van islamisering is dat wij de discussie dan verder kunnen brengen.

Nogmaals, het gaat vanmiddag over de Gülenbeweging. Dit onderwerp raakt direct aan hetgeen de PVV tijdens de begrotingsbehandeling heeft aangekaart, de islamisering. Over de Gülenbeweging wordt gezegd dat die een dubbele agenda heeft. Naar de buitenwereld presenteert de stichting zich als seculier en gericht op integratie, maar verschillende Turkije-experts stellen dat binnenshuis indoctrinatie en islamisering aan de orde van de dag zijn. De hoogleraar Turkse talen en cultuur van de Universiteit Leiden, de heer Zürcher, stelt zelfs dat de stichting leert dat de islam superieur is. Elke organisatie die islamitische kernwaarden zoals de ongelijkheid van man en vrouw en superioriteit van de islam boven al het andere verkondigt, dient wat de PVV betreft nooit en op geen enkele wijze overheidssteun te krijgen. In 2008 heeft de AIVD na onderzoek vastgesteld dat de beweging wel orthodox-islamitisch is maar geen staatsgevaarlijke organisatie. De PVV bestempelt elke organisatie die ervoor zorgt dat de impact van de islam groeit als onwenselijk en in die zin als een gevaar voor de vrijheid. De essentie van de islam is immers onderwerping. De PVV maakt zich grote zorgen over de Gülenbeweging en de organisaties die hiermee verbonden zijn. De Turks-islamitische prediker Fethullah Gülen streeft naar de islamisering van de samenleving. Dit blijkt niet alleen uit het onderzoek «The politics of Islamic Finance» maar ook uit de boeken van Fethullah Gülen zelf, onder andere het vrijvertaalde «Opbloeiende gedachten» dat vol staat met antiwesterse, antisemitische en antihomoseksuele retoriek.

Naast de boeken zijn er beelden van Fethullah Gülen waarin hij onomwonden de ware bedoelingen van de beweging weergeeft. Zo bleek uit beelden, getoond op 18 juni 1999 op de Turkse televisie, dat hij tijdens een besloten bijeenkomst het volgende meegaf aan zijn volgelingen: Het bestaande systeem is nog steeds van kracht. Onze vrienden met posities in de wetgevende en ambtelijke lichamen moeten haar details leren kennen en immer waakzaam zijn zodat zij het systeem kunnen transformeren ten gunste van de islam en zo een natiebreed herstel kunnen uitvoeren. Echter, zij moeten wachten tot de condities gunstiger zijn. In andere woorden: zij moeten niet te vroeg naar buiten treden. De tijd is nog niet rijp. Men moet wachten tot men staatsmacht heeft, tot men alle macht heeft over de constitutionele instituties van Turkije. Nu heb ik mijn gedachten en gevoelens met jullie gedeeld in vertrouwen, uitgaande van jullie loyaliteit en geheimhouding.

De Gülenbeweging is gebaseerd op de ideeën die door deze man worden uitgedragen. Deze ideeën zijn, zoals we nu hebben kunnen horen en lezen, niet gericht op integratie en eerbiediging van de seculiere rechtstaat. Integendeel, het doel, zoals verwoord door de heer Gülen zelf, is helder: de samenleving heimelijk transformeren ten gunste van de islam. Binnen

de islam bestaat voor deze activiteit een begrip. Het is reeds een keer door mijn fractievoorzitter gebezigd, namelijk het begrip «takiya», wat letterlijk staat voor verhullen. In de praktijk houdt de handeling in dat moslims hun geloof en intenties mogen verhullen als zij dwang, vervolging of bedreiging in brede zin vrezen. Vrees is eigenlijk al voldoende. Ook de AIVD heeft in 2004 in het rapport «Van dawa tot jihad» het begrip «takiya» genoemd. Zij stelde dat het strijdig is met de democratie en de westerse normen en waarden. Ook gaf zij aan dat er moslims in Nederland zijn die op grond hiervan infiltreren op plekken en in organisaties om zo de samenleving op lange termijn te ontwrichten. Takiya is dus geen PVV-bedenksel. Voor de PVV zijn de Gülenbeweging en de organisaties die binnen deze beweging onder andere huiswerkklasjes en internaten organiseren, voorbeelden van de praktisering van takiya. Graag krijgen wij een reactie van de minister op de bevindingen van de AIVD in 2004 in relatie tot het artikel «Bijles in naam van Allah», waarin gesteld wordt dat indoctrinatie en islamisering bij de Gülenbeweging en de daaraan gerelateerde organisaties, zoals de Witte Tulp, aan de orde van de dag zijn.

Dan het kabinetsstandpunt inzake het onderzoek Fethullah Gülen. Wat de PVV betreft is dat standpunt geen knip voor de neus waard. Het kabinet doet geen enkele uitspraak over het standpunt ten aanzien van internaten. Het aangeven dat huiswerkbegeleiding of studieondersteuning een keuze is van ouders volstaat absoluut niet. Helemaal niet omdat het juist gaat om deze internaten. Op 26 juni 2006 sprak de heer Veren, al 35 jaar de rechterhand van de heer Gülen zelf, op de Turkse televisie over de doelstellingen van Gülen en de organisaties waar zij mee verbonden is. Hij zei over de schijnbare kernactiviteit, de educatieve instituten die ook vandaag centraal staan het volgende: de scholen zijn als etalages; de selectie, het klaarstomen en het islamonderwijs vinden 's avonds plaats op de internaten. Kinderen die in Turkije zijn opgeleid door Gülen bekleden inmiddels hoge posities. Ze zijn gouverneur, rechter, officier en zelfs minister. Ze raadplegen Gülen voor ze iets doen. We zien hier dat de essentie van de beweging in de avond op het internaat wordt uitgedragen en niet tijdens de huiswerkklasjes. Dat is eigenlijk uiterlijke schijn en een middel waardoor men goedopgeleide volgelingen krijgt die bovendien salonfähig zijn voor de buitenwereld. Het is dus leuk dat het kabinet iets vindt over de huiswerkklasjes, maar waar het echt om gaat zijn natuurlijk de internaten. Graag vernemen wij een kabinetsreactie op deze uitspraak van de heer Veren en een antwoord op de vraag waarom het kabinet geen standpunt heeft geformuleerd over de internaten, wetende dat juist in de avond op deze internaten het zogenaamde klaarstomen plaatsvindt. Ten slotte vraagt de PVV aan de minister of zijns inziens de passage uit het gedoogakkoord over het niet meer subsidiëren van organisaties die de integratie tegengaan, van toepassing is op de aan Gülen gerelateerde organisaties.

Mevrouw **Karabulut** (SP): Wat vindt u daar zelf van? Vindt u dat die passage hierop van toepassing is?

De heer **Van Klaveren** (PVV): Ja. Absoluut.

Mevrouw **Karabulut** (SP): Dus dan zal u ook mijn voorstel steunen om de subsidie te stoppen?

De heer **Van Klaveren** (PVV): Ja.

Mevrouw **Van Nieuwenhuizen** (VVD): Voorzitter. In 2008 heeft een van mijn voorgangers, Halbe Zijlstra, al vrij gedetailleerde vragen gesteld over dit onderwerp. Dat is een van de redenen geweest waarom dit onderzoek tot stand is gekomen. Helaas heeft dit onderzoek niet het antwoord

gebracht waarop wij hadden gehoopt, namelijk dat er niets aan de hand was. De reactie van het kabinet op dit rapport lezend, bekruipt ons het gevoel dat het op twee gedachten hinkt. Aan de ene kant wordt er gezegd dat er geen aanwijzingen zijn gevonden dat jongeren belet worden om contacten te leggen buiten de eigen etnisch-religieuze gemeenschap. Aan de andere kant wordt geconstateerd dat de beweging een ondoorzichtige, hiërarchische organisatiestructuur kent, waarbij de onderzoeker sterk de indruk heeft dat de beweging ook in ons land veel strakker is georganiseerd dan haar woordvoerders willen doen voorkomen. Het kabinet zegt daarop: met het oog op dit laatste achten wij het onwenselijk wanneer personen of groepen zich afkeren van de bredere samenleving, temeer wanneer dit het gevolg is van sociale druk. Dan is de slotzin: het is aanleiding voor versterkte aandacht en gevoeligheid voor eventuele signalen die duiden op druk op ouders die neerkomt op sociale dwang. Dat zijn toch wel stevige teksten, maar als je die vervolgens combineert met «aanleiding voor versterkte aandacht en gevoeligheid» dan is mijn vraag wel wat dit dan concreet betekent.

Organisaties die voor subsidie in aanmerking komen, of dat nu scholen of huiswerkklassjes zijn, moeten naar de mening van de VVD altijd volledig transparant zijn. Wanneer in het rapport wordt aangegeven dat het moeilijk is volledige toegang te krijgen en dat het niet allemaal volledig inzichtelijk is, dan vinden wij dat daar heel streng naar gekeken moet worden. Er zal volledige transparantie moeten zijn. Wij hebben toch nog wel een heleboel vragen die eigenlijk niet beantwoord zijn. Ik zou de minister willen vragen of wij zijn uitleg zo mogen opvatten, dat er wel degelijk een vervolgonderzoek komt, aangezien er nog steeds sprake is van allerlei onduidelijkheden. Zijn er nu wel of niet nog internaten? Het artikel in Trouw deze week roept nieuwe vragen op. Hoeveel internaten en stichtingen zijn er nu precies en hoeveel kinderen zijn er bij betrokken? Welke lesstof wordt daar gegeven? De schoolinspectie moet er op toezien dat er goed onderwijs wordt gegeven als het gaat om de evolutietheorie en dat er geen ongelijkheid tussen man en vrouw, homo's et cetera wordt voorgehouden aan leerlingen. De grondwaarden van Nederland moeten goed geborgd zijn. Iedereen is onschuldig zolang het tegendeel niet bewezen is, maar hierover blijven voortdurend onduidelijkheden en twijfels bestaan. Het lijkt mij in het belang van alle betrokkenen wanneer er volledige duidelijkheid over komt. Vandaar ons verzoek aan de minister om er een vervolgonderzoek aan te wijden, temeer daar de onderzoekers zelf aangeven dat ze niet volledig tot alles toegang hebben kunnen krijgen. Tevens is daarbij van belang om aan te geven hoe de financiële stromen er precies uitzien. Bij scholen moet altijd duidelijk zijn welke grondslag ze hebben en hoe de financieringsstromen verlopen en wat er precies wordt onderwezen. Het is van belang voor de integratie in de Nederlandse samenleving dat er duidelijkheid over is. Nogmaals, de reactie van het kabinet zit er een beetje tussenin. Is het nu wel of niet slecht voor de integratie? Ik vind dat wij daar een duidelijk antwoord op moeten krijgen.

Mevrouw **Karabulut** (SP): Ik zou graag ook een iets duidelijker antwoord van u willen krijgen. Er is namelijk ook wel heel veel duidelijk geworden in het rapport, namelijk dat er wel degelijk een organisatiestructuur is van bovenaf, waarbij er contacten zijn met Turkije, gekoppeld aan het gedachtegoed van Fethullah Gülen, dat er sprake is van indoctrinatie, dat er via de huiswerkbegeleiding, de scholen, de dersanes en allerlei andere instellingen kinderen geworven worden en dat de huiswerkbegeleiding en de betrokken scholen bijna alleen maar kinderen van Turks-Nederlandse afkomst herbergen. Met andere woorden: dat is ten principale in strijd met de integratiegedachte en gaat heel erg uit van segregatie, zeker als je daarbij optelt dat ze een eigen werkgeversorganisatie en een eigen krant hebben. Bent u dan ook al zo ver om nu te zeggen: we moeten inderdaad

eerst in kaart brengen welke financiële stromen er zijn, maar wij stoppen de subsidiëring wel met onmiddellijke ingang?

Mevrouw **Van Nieuwenhuizen** (VVD): Daarom heb ik ook gezegd: iedereen is onschuldig totdat het tegendeel is bewezen. Vastgesteld is dat er heel sterke aanwijzingen zijn maar je moet het natuurlijk wel van geval tot geval bekijken. Als een organisatie niet klip-en-klaar duidelijk kan maken wat haar grondslag is en hoe de financiering precies tot stand komt, mag daar geen cent subsidie naartoe gaan. Mochten er zaken in lespakketten worden aangetroffen en mocht blijken dat docenten homohaat propageren, dan mogen dergelijke instanties nooit subsidie krijgen, zeker niet waar het gaat om gescheiden onderwijs voor jongetjes en meisjes. Als dat per instantie vast komt te staan – je moet elke subsidieaanvraag op zich beoordelen – dan moet je geen subsidie toekennen.

De heer **Van Klaveren** (PVV): Deelt u wel de visie van de PVV dat de Gülenbeweging op zichzelf de integratie tegenwerkt en tegengaat en in die zin contraproductief is in dit geheel?

Mevrouw **Van Nieuwenhuizen** (VVD): Als je op internet googlet komen er wel teksten naar voren die bepaald niet integratiebevorderend zijn. En dan druk ik mij nog heel voorzichtig uit. Dus op dat punt deel ik uw visie. Alleen, wanneer scholen zeggen niet zo'n grondslag te hebben, kun je dat daar niet een-op-een aan koppelen. De Gülenbeweging lijkt niet erg integratiebevorderend te werken.

Mevrouw **Karabulut** (SP): Ik had nog een vervolgvraag. Natuurlijk, iedereen is onschuldig totdat het tegendeel is bewezen, maar het gaat in dit geval niet zozeer om schuld als wel om de feiten. Zoals ook heel duidelijk uit het artikel in Binnenlands Bestuur blijkt, is een feit dat vrouwen als minderwaardig worden behandeld, dat heel erg uitgegaan wordt van de Turkse nationalistische gedachte en de religieuze gedachten van Fethullah Gülen en dat leraren weigeren om meisjes les te geven, waardoor er echt onderscheid wordt gemaakt tussen meisjes en jongens. Is dat voor u niet voldoende aanleiding om nu al een conclusie te kunnen trekken?

Mevrouw **Van Nieuwenhuizen** (VVD): Volgens mij liggen onze meningen helemaal niet zo ver uit elkaar. In al die gevallen waarin daar bewijzen van zijn – je moet je altijd baseren op feiten en niet op gevoelens – moet er geen subsidie worden verstrekt. Je moet wel oppassen dat je het heel breed gaat trekken en je er allerlei organisaties bij betreft die er misschien in de verte mee gelinkt zijn omdat dezelfde personen in besturen zitten. Dat gaat mij dan te ver. Ik denk dat je echt van geval tot geval moet bekijken of er feiten liggen. Zodra die feiten er liggen is het wat ons betreft einde subsidie.

De heer **Van Dam** (PvdA): Voorzitter. Dit debat over de Gülenbeweging laat eigenlijk heel goed zien welke spanning er in onze samenleving zit wat betreft de manier waarop wij de publieke sector soms organiseren. Wij hebben in Nederland altijd ruimte gecreëerd voor religieuze of ideologisch geïnspireerde organisaties, ook om maatschappelijke taken te vervullen. Daar kunnen ze ook subsidie voor krijgen. Sommige van die organisaties willen soms ook bekeren. Wij kennen ook christelijke organisaties die bekeringsgezind zijn en toch maatschappelijke taken uitvoeren en daarvoor subsidie krijgen. In alle oprechtheid kan ik zeggen dat ik er zelf altijd twijfels bij heb gehad of je dergelijke organisaties zou moeten willen subsidiëren omdat het niet alleen maar gaat het om uitvoeren van beleid maar ook om de motieven die organisaties daarbij

hebben. Maar dat wil niet zeggen dat het niet mag of dat het niet kan in Nederland. In Nederland bestaat die ruimte er en dat is volgens mij het beginpunt van de discussie over de Gülenbeweging.

De vorige minister heeft op verzoek van de Kamer onderzoek laten uitvoeren en dat onderzoek geeft een diffuus beeld. Het laat zien dat organisaties die op de een of andere wijze gelieerd zijn aan de beweging wellicht goede resultaten behalen in het uitvoeren van maatschappelijke taken maar het laat tegelijkertijd zien dat er ook gereede twijfels zijn over de beweging die er achter schuilgaat.

De heer **Van Klaveren** (PVV): Hoeveel christelijke organisaties kent u in Nederland die antisemitisme en een antiwesterse boodschap verkondigen?

De heer **Van Dam** (PvdA): U bent wat vroeg met uw interruptie; u hebt uw oordeel kennelijk al klaar. Misschien loont het als u eventjes wacht totdat ik mijn verhaal af heb.

Dat de minister op basis van de conclusies uit het onderzoek zegt geen reden te zien om vanuit de verantwoordelijkheid van het Rijk wettelijk in te grijpen, begrijp ik op basis van wat er ligt. De minister zegt: ik heb onvoldoende harde feiten die mij vanuit het Rijk de bevoegdheid geven om in te grijpen, ook wetende dat het grootste deel van de subsidies verstrekt wordt op lokaal niveau. Met name als het gaat om huiswerkbegeleiding en de integratie van jongeren die bediend worden door de maatschappelijke activiteiten, zie je goede resultaten. Tegelijkertijd zie je reden tot twijfel die volgens mij ook voor gemeenten reden kan zijn om zich achter de oren te krabben. Het gaat namelijk niet alleen om wat je doet; het gaat ook om de motieven waarmee je het doet. Dat hebben wij ook deze coalitie voorgehouden en dat geldt ook voor andere organisaties die in onze maatschappij actief zijn.

Hoewel het rapport zegt dat de toon van de Fethullah Gülenbeweging wat gematigder is geworden, heb ikzelf toch wel wat andere signalen uit recente toespraken van de heer Gülen. De doelstellingen van de beweging zijn om te bekeren en om macht te organiseren. Om dat te realiseren, lijkt de beweging een sektarisch karakter te hebben. Mensen worden overgehaald om mee te doen. Er is sociale druk om mee te doen en om geld te geven en geld in te zamelen. Er zijn ook signalen dat winkels bij ondernemersverenigingen zijn aangesloten en soms ook alleen maar de eigen krant verspreiden en activiteiten organiseren. Er zijn ook veel signalen – ik verwijs ook naar het artikel in Trouw deze week – dat je niet zomaar uit de beweging kunt stappen. In het rapport wordt gesteld dat de beweging zelf geen moskeeën heeft. Maar heeft de minister ook geen signalen dat de beweging wel degelijk invloed heeft op Turkse moskeeën in Nederland en op bijvoorbeeld de benoeming van imams?

Als ik de balans opmaak, snap ik enerzijds het formele standpunt van de minister dat hij geen harde feiten en daarmee ook geen goede argumenten heeft om vanuit het Rijk in te grijpen, maar moet ik anderzijds constateren dat er de nodige onduidelijkheid is over de organisatiestructuur en de doelen die worden nagestreefd. Er is een overduidelijk gebrek aan transparantie en er is ook sprake van duidelijke instructies aan mensen om die transparantie niet te bieden. Als maatschappelijke organisaties en bewegingen actief zijn in de maatschappij, is het relevant te weten met welke motieven ze dat doen en op welke wijze ze dat organiseren. Het voorstel van de VVD om er nader onderzoek naar te laten doen om er volledig uitsluitel over te krijgen, lijkt mij een verstandige weg. Ik neem aan dat de minister altijd een vinger aan de pols houdt bij deze beweging en dat het een en ander ook in de gaten gehouden wordt en in beeld gebracht wordt.

De heer **Van Klaveren** (PVV): U noemt hier zonder specifiek te zijn christelijke organisaties in een adem met een islamitische organisatie die een antisemitische en antiwesterse boodschap uitdraagt. Hoeveel christelijke organisaties in Nederland kent u die dit ook doen?

De heer **Van Dam** (PvdA): Als het gaat om religieuze organisaties die willen bekeren en die mensen soms willen opleggen hoe ze hun leven leiden, dan zie ik geen verschil tussen organisaties vanuit de verschillende religies. Het is namelijk eigen aan bepaalde orthodoxe religieuze organisaties. Wij hebben die in onze samenleving altijd de ruimte gegeven om er te zijn en te mogen bestaan en om hun geloof te belijden en te proberen ook anderen daarvan te overtuigen. Ik heb al gezegd dat ik mij daar niet altijd even gemakkelijk bij voel, maar dat voel ik mij ook niet bij verschillende religieuze organisaties. Wat in dezen relevant is, is dat het gaat om organisaties die maatschappelijke taken uitvoeren en daarvoor ook overheidsgeld krijgen. Daarbij zijn twee vragen belangrijk. Is er sprake van een beweging die erop gericht is om de maatschappij te ondermijnen? Is het gerechtvaardigd om die beweging of organisaties die aan die beweging gelieerd zijn met overheidsgeld te subsidiëren voor het uitvoeren van maatschappelijke taken? Ik heb u duidelijk aangegeven waar daarover mijn twijfel zit. Volgens mij is daarbij niet relevant de vraag die u daarbij stelt.

De heer **Van Klaveren** (PVV): Ik heb een hoop gehoord maar geen antwoord op mijn vraag. Waarschijnlijk is dat omdat u dat antwoord niet heeft.

Ik heb nog een andere vraag aan u. Uw fractievoorzitter vindt dat wij moslims die hun vrouw discrimineren moeten accepteren en dat het niet geven van handen geen probleem is. Hoe staat u daar zelf tegenover, ook in relatie tot hetgeen wij vandaag bespreken?

De heer **Van Dam** (PvdA): Dat is een idiote suggestie van de heer Van Klaveren.

De heer **Van Klaveren** (PVV): Dat is gewoon terug te zien op band en terug te lezen. Het is een uitspraak geweest van uw eigen fractievoorzitter. Is die in lijn met de PvdA-visie?

De heer **Van Dam** (PvdA): Als de heer Van Klaveren graag een debat wil met mijn fractievoorzitter dan vraagt hij dat maar aan. Ik wens hem daarbij veel succes.

De heer **Van Klaveren** (PVV): De vraag is gewoon of de PvdA deze lijn nog steeds hanteert. Ik krijg er tot nu toe geen duidelijk antwoord op ...

De heer **Van Dam** (PvdA): De PvdA heeft die lijn nooit gehanteerd.

De heer **Van Klaveren** (PVV): Volgens mij ben ik nog aan het woord, voorzitter.

De heer **Van Dam** (PvdA): Maar dan moet u eens ophouden met allemaal van dit soort onzin uit te kramen. Zo simpel is het. Als u dat wel wilt doen, dan gaat u dat lekker ergens anders doen, maar niet hier.

De heer **Van Klaveren** (PVV): De vraag blijft dus of de PvdA nog steeds van mening is dat moslims die hun vrouw discrimineren geaccepteerd moeten worden en dat het niet geven van handen geen probleem is. Die vraag lijkt mij heel relevant, helemaal omdat wij vandaag een organisatie bespreken die dezelfde boodschap verkondigt.

De heer **Van Dam** (PvdA): Ik heb het nu drie keer gezegd. Het is echt een onzinnige suggestie dat wij dat ooit gevonden zouden hebben of ooit zouden vinden. Dat hebben wij nooit gevonden en dat zullen wij nooit vinden. Punt.

De heer **Van Klaveren** (PVV): Het zijn uitspraken van uw eigen fractievoorzitter.

Mevrouw **Karabulut** (SP): Vindt de heer Van Dam het wenselijk dat er overheidsgeld gaat naar organisaties die zich puur en alleen mono-etnisch organiseren via onderwijs, media, werkgeversorganisaties et cetera? Vindt hij het wenselijk voor de integratie dat wij huiswerkbegeleidingsklassen en scholen subsidiëren waar alleen maar Turks-Nederlandse kinderen op zitten?

De heer **Van Dam** (PvdA): Ik vind dat in principe niet wenselijk. Ik kan mij wel enkele uitzonderingen voorstellen. Daar waar de problematiek van bepaalde jongeren echt te maken heeft met hun achtergrond kan ik mij voorstellen dat het nuttig kan zijn om er organisaties bij in te schakelen die zich specifiek richten op die achtergrond van die jongeren. Ik kan mij dat voorstellen bij Marokkaanse jongeren, bij Antilliaanse jongeren en ook bij Turkse jongeren. Maar in principe vind ik dat wij in onze samenleving niet organisaties moeten organiseren langs mono-etnische lijnen.

Mevrouw **Karabulut** (SP): Daar ben ik heel blij om. Ik vind ook niet dat wij parallelle gemeenschappen moeten creëren. Vindt u dan ook dat met de kennis die in het rapport staat, we sowieso moeten stoppen met het subsidiëren van dit soort clubs?

De heer **Van Dam** (PvdA): Het zijn hoofdzakelijk gemeenten die deze organisaties subsidiëren. De vraag die hier op tafel ligt, is of er voor de minister voldoende reden is om vanuit het Rijk te zeggen dat het niet kan en mag plaatsvinden. Daarvan zegt de minister: ik heb daarvoor onvoldoende feiten. Gelet op wat er nu ligt, begrijp ik dat maar ik denk dat er wel reden is om gereede twijfel te hebben. Dan is de volgende vraag of de gemeenten dat zouden moeten doen. Uiteraard maken die daarin hun eigen afweging. Op basis van wat er nu op tafel ligt, kan ik mij voorstellen dat gemeenten er met bijzondere zorgen naar zullen kijken en dat het mij ook nuttig lijkt dat er verder onderzoek gedaan wordt om meer duidelijkheid te krijgen. Waar een beweging niet transparant is over haar doelen en haar organisatie, zou het goed zijn als die transparantie er alsnog komt, zodat er een beter oordeel geveld kan worden dan op basis van wat er nu ligt.

Mevrouw **Karabulut** (SP): Even terugkomend op het eerste punt. Wij waren het er over eens dat mono-etnische organisaties niet door de overheid gesteund mogen worden. Wat is dan uw oordeel over de subsidie aan deze beweging?

De heer **Van Dam** (PvdA): Op het moment dat je huiswerkbegeleiding geeft waarbij je je richt op Turkse jongeren en je daarmee goede resultaten behaalt, zie ik daar op zichzelf geen enkel probleem in. Sterker nog, dat bevordert de integratie. De vraag waarom het hierbij gaat, betreft de beweging die er achter zit en of die beweging in haar doelen en wijze van organisatie de samenleving niet ondermijnt. Daarover ligt nu een kritisch rapport – als ik in een gemeentebestuur zat, zou ik mij zeer achter de oren krabben of ik een dergelijke organisatie zou willen subsidiëren – maar het lijkt mij ook nuttig om er verder onderzoek naar te laten doen om ons een beter oordeel te kunnen vormen.

Mevrouw **Van Toorenburg** (CDA): Voorzitter. Als laatste spreker in deze donkere dagen voor kerstmis moet je wellicht een beetje beschouwend worden. In het CDA-verkiezingsprogramma staat overigens een aardige beschouwing die ik bij dezen graag wil voorlezen.

«De Nederlandse samenleving is gevormd in een unieke geschiedenis van sociale verhoudingen en de joods-christelijke en humanistische traditie. Deze zijn uitgemond in een rechtsstaat die is gebaseerd op de principes van vrijheid, gelijkwaardigheid en solidariteit.

Iedereen die in dit land woont of werkt zal de Nederlandse grondwet moeten respecteren.

Het CDA vraagt van nieuwkomers om die waarden te delen op grond waarvan ze hier zijn toegelaten: ruimte bieden aan andersdenkenden en gelovigen. Wie een plek wordt gegeven, hoort deze ook aan anderen te bieden. Er is geen democratie zonder pluralisme. Het recht om een eigen mening te uiten, is niet alleen van toepassing wanneer ideeën en visies aansluiten bij de opinies van de meerderheid van de bevolking. Voor afwijkende meningen is ruimte, zelfs als deze als schokkend en door velen als offensief of storend worden ervaren. Wel geldt dat algemene regels van fatsoen daarbij in acht genomen horen te worden. En daarnaast mogen meningen en de wijze waarop ze uitgedragen worden niet leiden tot uitsluiting van anderen in de maatschappij. Evenzeer mogen meningen niet oproepen tot haat of geweld tegen anderen. Religie en levensbeschouwing zijn essentiële pijlers voor onze samenleving. Vreedzame religiositeit is een universele bron van respect voor de medemens en de schepping. In ons land moet er ruimte zijn om je persoonlijk geloof in de publieke ruimte uit te drukken. Er is een scheiding tussen kerk en staat, maar niet tussen geloof en samenleving. Overheid en samenleving bieden plaats aan geloofsgemeenschappen voor zover zij de kernwaarden van onze rechtsstaat respecteren.»

Voorzitter. Wat betekent deze passage nu concreet voor de Gülenbeweging? Wij hebben ook al die rapporten gelezen en filmpjes gezien die overigens ook voor een deel betwist worden. Ik heb zelfs boeken gelezen over de Gülenbeweging. Er ontstaat toch een diffuus beeld. Aan de ene kant zien wij een organisatie, stroming gericht op integratie, participatie en educatie waarin zij knap slaagt. Mensen hebben allemaal een baan. Jongeren blijven op school. Een heel groot zorgpunt in Nederland is dat de schooluitval onder jongeren te hoog is. En dat zie je hier niet. Dit is juist een oplossing om dit probleem het hoofd te bieden. Tegelijkertijd zien we dat de beweging privé en erg conservatief is en dat die ondoorzichtige organisatiestructuren kent. Dat is dus ingewikkeld. We lezen ook dat er sprake is van een naar binnen gerichte sfeer. Hier en daar zie je ook dat er stellige punten zijn. Het maakt het dus ingewikkeld om er een algemeen oordeel over te hebben, zeker wanneer je steeds terugziet het doel om door dialoog en educatie juist een bijdrage te leveren en te participeren en te integreren. Wat moeten wij daar nu van vinden? Dan zou ik willen refereren aan een ander document van het CDA, namelijk de notitie «Alles van waarde is weerbaar». Die notitie is eigenlijk een oproep om heel erg oplettend te zijn ten aanzien van alles waarvan je je afvraagt of het wel past binnen deze democratische rechtsstaat. We moeten namelijk niet naïef zijn. Ook in het belang van organisaties moeten we niet naïef zijn. Er kan onderhuids ergens iets gebeuren wat helemaal niemand in een organisatie of een stroming wenselijk vindt. Zo wil ik de brief van de minister ook lezen; als je ernaar kijkt, zie je niet iets wat direct verboden zou moeten worden omdat er onvoldoende aanwijzingen voor zijn. Je ziet ook heel positieve dingen, namelijk dat jongeren op school blijven en dat iedereen een baan heeft en men gericht is op participatie en integratie. Ik denk dat wij altijd in dat afwegingsveld moeten blijven opletten. Zo lezen wij de brief van de minister. Het is goed dat er naar deze organisatie blijft worden gekeken. Ik denk ook dat de mensen zelf er belang bij hebben, al is het maar om een soort heksenjacht te voorkomen.

Het lijkt er namelijk een beetje op dat waar wij allemaal vinden dat iedereen moet participeren, integreren en meedoen, wij vervolgens denken: wee je gebeente als moslims dat gaan doen, ho, opletten, dat is gevaarlijk. Dat is ook een beeld waarbij wij toch behoedzaam moeten opereren. Wij moeten dat niet oplieren als daar geen aanwijzingen voor zijn. Het kan niet zo zijn dat wij dan gaan denken: nu zijn deze mensen geïntegreerd, doen ze mee en volgen ze hoge opleidingen, maar het zijn toch wolven in schaapskleren. Dus dat is de andere kant. Daarom denk ik dat wij in ieders belang – zo willen wij de brief van de minister ook lezen – opletten moeten zijn. Wij willen wel weten van de minister wie er in dezen opletten is. Is dat de AIVD of zijn het andere organisaties? Het is wat dat betreft namelijk nog een beetje mistig. Wat verstaat de minister onder «verscherpt toezicht»? Goed toezicht moet er blijven, maar wat is de boodschap van de minister ten aanzien van de rol die de gemeenten daarbij kunnen spelen?

De heer **Van Klaveren** (PVV): Hartstikke leuk die passage uit het CDA-verkiezingsprogramma maar de concrete vraag is of de CDA-fractie afstand neemt van de antisemitische en antiwesterse boodschap van de heer Gülen en zijn beweging. Zo ja, welke consequenties verbindt het CDA hieraan?

Mevrouw **Van Toorenborg** (CDA): Aangezien ik de conclusie niet herken, kan ik de consequentie er niet aan verbinden.

De heer **Van Klaveren** (PVV): Dus de CDA-fractie is van mening dat de Gülenbeweging geen antisemitische en antiwesterse boodschap verkondigt en dat de heer Gülen die uitspraken nooit heeft gedaan?

Mevrouw **Van Toorenborg** (CDA): Wat ik zeg, is dat er meer onderzoeken liggen waaruit niet kan worden afgeleid dat wij hier te maken hebben met een organisatie die de Nederlandse rechtsstaat zou bedreigen en die de integratie niet zou bevorderen. Ik denk wel dat wij opletten moeten zijn. Daar waar integratie wordt gestimuleerd, moeten wij dat toejuichen, maar waakzaamheid is altijd geboden. Ik zou in ieder geval niet op de toon waarmee de PVV het benadert, willen debatteren.

Mevrouw **Karabulut** (SP): In het rapport staat dat in internaten en dersanes aangedrongen wordt op een naar binnen gekeerde houding, waarbij jongens afgeschermd worden. Er staat ook in dat die instellingen uitsluitend worden bevolkt door Turks-Nederlandse jongeren. Weliswaar is het niet zo dat ze daar helemaal onder dwang vastgeketend zitten, maar er wordt ook gestudeerd op religieuze teksten. Er is eigenlijk geen sprake van een privé-sfeer. Men heeft zich te conformeren aan de groep. Hoe is dat alles volgens u te rijmen met de integratiegedachte? Hoe kun je nog spreken van integratie als je niet in contact komt met mensen buiten je groep? Hoe kun je nog spreken van integratie als je niet de ruimte hebt om je persoonlijk te ontwikkelen, om te kunnen integreren?

Mevrouw **Van Toorenborg** (CDA): Juist op die twee laatste vragen sla ik graag aan. Als het zo is zoals mevrouw Karabulut aan het eind zegt, dan gaat dat absoluut tegen iedere integratie in. Maar daar zijn in dit geval geen bewijzen voor. Zoals mevrouw Karabulut het aan het begin formuleerde, moet ik denken aan het Utrechts studentcorps en allerlei studentenhuizen die precies hetzelfde doen. Daar zijn het vaak ook alleen maar mannen onder elkaar die een eigen code hebben: wee je gebeente als je er uitstapt. Dat wat je moet doen, is erop letten wat er gebeurt. Als mensen er niet van los komen, moet je ofwel ingrijpen ofwel op een andere manier proberen het bij te sturen en dan moet je daarover goed communiceren. Ik vind het wat te kort door de bocht om te zeggen: alle

vormen die er aan te liëren zouden zijn, zijn daarmee kwalijk en strijdig met integratie. Zo ver kun je volgens mij de conclusie niet trekken.

Mevrouw **Karabulut** (SP): Dat deed ik ook niet. Ik refereer aan het rapport. Dus ik verzin het ook niet. Dit zijn gewoon feiten. Ik noem ook het artikel in Binnenlands Bestuur over de huiswerkbegeleidingsklassen waarbij meisjes en jongens apart genomen worden. Vandaar dat ik u om uw oordeel daarover vraag. Ik wil het helemaal niet veralgemeniseren, maar hoor graag uw oordeel, want ik vind u zo ontzettend voorzichtig. Als wij al niet kunnen duiden of dit nu integratie of segregatie is, hoe moeten wij dan voort? Dan blijven wij in de sfeer van de onderzoeken.

Mevrouw **Van Toorenborg** (CDA): Als je alleen maar een stukje er uithaalt en niet de andere stukken erbij betreft, dan haal je het uit z'n verband. Ik vind het helemaal niks als jongeren alleen maar bij elkaar gezet worden en vervolgens niets kunnen, maar dat is ook de conclusie van het rapport niet. Er staat in dat er juist wel wordt gewerkt aan het deelnemen aan de samenleving. Mensen zijn aan het studeren en volgen colleges. Ze hebben daarna banen in verschillende sectoren. De conclusie die mevrouw Karabulut eraan verbindt, herken ik niet. Dat het een zorgpunt is wanneer er zo'n sociale druk is, is iets waar we op moeten blijven letten. En als het uit de bocht vliegt, willen wij daar opnieuw over discussiëren. Alleen, ik herken die conclusie niet.

Mevrouw **Van Nieuwenhuizen** (VVD): U hebt toch ook een soort van «enerzijds, anderzijds»-verhaal. U sluit u ook aan bij de constatering van de heer Van Dam dat het geheel nogal diffuus is. Ik heb in mijn betoog ook al aangegeven dat het erop lijkt dat de minister zelf op twee gedachten hinkt. Steunt u dan wel mijn verzoek voor een vervolgonderzoek, juist om boven tafel te krijgen waar wij het nu precies over hebben en welke financiële stromen er zijn, zodat wij beter toegang krijgen? In het rapport staat duidelijk dat er op bepaalde punten een gebrek aan transparantie is. Ik denk dat wij ons daar toch niet bij neer moeten leggen. Dat zou in een vervolgonderzoek boven tafel kunnen komen.

Mevrouw **Van Toorenborg** (CDA): Het gebrek aan transparantie helpt de organisatie zelf al niet. Dan gaat iedereen er juist extra op letten. Dat is de ook de reden waarom wij de minister hebben gevraagd ons te duiden wat dat verscherpte toezicht dan zou moeten zijn. Of dat nu een nieuw onderzoek betreft of een doorlopende alertheid van instanties en organisaties die wij daarvoor hebben, is even aan de minister, maar dat wij waakzaam moeten zijn, ook in het kader van «alles wat waarde heeft is weerbaar» is terecht.

De heer **Van Klaveren** (PVV): Denkt het CDA dat het recht doet aan de antisemitische en antiwesterse gevaarlijke boodschap van de Gülenbeweging en de heer Gülen zelf door een vergelijking te maken met studentenhuysjes? Ik vind dat u het probleem echt een beetje bagatelliseert.

Mevrouw **Van Toorenborg** (CDA): Wij hebben dezelfde feiten voor ons. U kunt zeggen dat ik het bagatelliseer en dan kan ik tegen u zeggen dat u het overdrijft. Volgens mij komen wij daar niet zoveel verder mee. Gelet op wat voorligt, moeten wij aan de ene kant blij zijn dat er wordt gewerkt aan emancipatie, integratie en educatie en moeten wij aan de andere kant constateren dat er dingen zijn waarbij je denkt: opletten geblazen. Onze vraag aan de minister is hoe wij dat laatste vorm gaan geven.

De **voorzitter**: Het woord is aan de minister van Binnenlandse Zaken.

Minister **Donner**: Voorzitter. Wij zitten hier vanwege een eerdere discussie over de Fethüllah Gülenbeweging die heeft geleid tot een onderzoek. Het resultaat van dat onderzoek is inmiddels bekend. Naar aanleiding daarvan heb ik in mijn brief waarmee ik het onderzoek aan de Kamer heb gestuurd, een aantal conclusies aangegeven die wat betreft het kabinet aan dat onderzoek zijn te verbinden. De reden waarom wij hier zitten, is dat wij bezorgd zijn over de vraag hoe wij het open karakter van de Nederlandse samenleving behouden, hoe wij het belang van integratie in de Nederlandse samenleving in stand houden en hoe wij een samenleving houden waarin mensen vrij zijn om te doen wat naar hun inzicht wenselijk is, dit alles met erkenning van waarden zoals godsdienstvrijheid en onderwijsvrijheid, en binnen wettelijke grenzen. Hoewel de aanleiding voor het onderzoek was het beeld dat die waarden mogelijk in het geding zijn in de activiteiten van de Fethüllah Gülenbeweging, moeten wij tegelijkertijd voorkomen dat wij vanuit een discussie over dat soort mogelijke kaders, zelf afbreuk gaan doen aan dat open karakter van de samenleving en aan de vrijheid die wij willen beschermen. Dat is het evenwicht dat wij zullen moeten bewaren. Er zijn ongetwijfeld vele samenlevingen waarin al veel eerder om redenen zoals die hier ook gewisseld zijn, op basis van vermoedens opgetreden wordt tegen organisaties. Het is nu juist vanuit de samenleving die wij in stand willen houden, van belang dat dit niet gebeurt. En daar staan wij voor. Eenieder heeft het recht om naar eigen inzicht die waarden te beleven die voor hem het diepste zijn en op die wijze een bestemming te vinden die voor hem wezenlijk is, kortom, waarbij eenieder tot zijn recht kan komen. Waar dat in het gedrang komt, is er een rol weggelegd voor de staat. Waar dat niet in het gedrang komt, betekent het niet dat wij het er dan mee eens moeten zijn, maar is de essentie van onze samenleving wel dat eenieder naar eigen opvatting zijn leven moet en kan inrichten. Welnu, die punten zijn aan de orde gekomen in het voorliggende onderzoek.

Mevrouw Karabulut heeft de chronologie en de voorgeschiedenis geschetst. Het rapport komt tot de conclusie dat er geen aanwijzingen zijn voor de vermoedens zoals die werden geuit. Gevraagd is wat de effecten van de beweging zijn op de integratie. Als minister heb ik daar in die zin geen mening over, maar moet ik wat dat betreft afgaan op de conclusies zoals die ook uit het onderzoek naar voren komen. Zo is er de eenduidige conclusie dat de activiteiten van de beweging de integratie bevorderen. Op de twee belangrijke indicatoren integratie en schoolsucces en arbeidsparticipatie blijken de internaten en dersanes dus geen belemmerende maar juist een bevorderende invloed te hebben.

In het rapport wordt vastgesteld dat er bewust afstand wordt gehouden van de bredere samenleving op het gebied van de morele waarden in verband met de eigen geloofsovertuiging en conservatieve morele normen. Het is nu juist een van de essenties van de vrijheid van meningsuiting en godsdienst, dat dit kan, mits dat niet schade toebrengt aan de wijze waarop wij hier in Nederland samenleven. Dat is een punt dat eerder aan de orde is geweest en dat ook in de eerdere vragen is beantwoord met betrekking tot het AIVD-onderzoek uit 2008, waarin geconstateerd is dat er geen bedreiging is voor de Nederlandse samenleving.

De heer Van Klaveren verwees naar een eerdere AIVD-publicatie met betrekking tot de takiya. Ik geef hem geheel toe dat daarin in abstracto dat concept wordt besproken. Ik heb echter niet kunnen vaststellen dat de Fethüllah Gülenbeweging hiermee in verband kan worden gebracht. Wat dat betref zit er in welk onderzoek van de AIVD dan ook, geen aanknopingspunt in.

Waar ik in mijn brief stel dat ik ten aanzien van een aantal signalen de vinger aan de pols houd, moet ik er wel bij zeggen dat de AIVD daarvoor niet het instrument is. Juist vanuit bescherming van onze vrijheden, is de AIVD beperkt in haar taken. Daar zijn aparte toezichtsregels voor. Waar ik

zeg dat ik de vinger aan de pols houd, heb ik het over signalen die langs verschillende wegen tot ministers kunnen komen. Tegelijkertijd moet ik op basis van het rapport constateren dat men ten aanzien van onderdelen aangeeft dat de organisatie niet geheel doorzichtig is. Overigens staat in de samenvatting van het rapport dat de publieke activiteiten van de beweging waartoe ook de scholen gerekend kunnen worden, redelijk transparant zijn en geen duidelijk religieus karakter dragen. Waar het gaat om de religieuze devoties en persoonlijkheidsvormende disciplines zijn die volgens dezelfde samenvatting minder gemakkelijk waarneembaar. Dat is echter eigen aan dit soort activiteiten. Dat zal men bij veel godsdienstige stromingen aantreffen. Vanuit diezelfde uitgangspunten ten aanzien van de samenleving waarin wij willen leven en die wij nu juist willen beschermen, wil ik de Kamer ervoor waarschuwen om hier voortdurend allerlei dingen te stellen, zoals het vragen om een nader onderzoek. Het voorliggende onderzoek komt ten aanzien van de vragen zoals die er zijn, met vrij duidelijke conclusies maar constateert ook dat het religieuze leven en de religieuze activiteiten zich onttrekken aan de waarneming, wat eigen is aan meerdere religieuze stromingen. Volgens het rapport is er geen aanleiding te veronderstellen dat het hierbij om een verdachte organisatie gaat.

Mevrouw **Van Nieuwenhuizen** (VVD): Sprekend over het publieke domein zegt u dat de beweging redelijk transparant is. Nu is mevrouw Karabulut niet een beetje zwanger, maar is zij echt zwanger. Wat ons betreft is iets 100% transparant of niet; redelijk transparant vind ik toch wel een wat schimmige uitdrukking.

Minister **Donner**: Ik geef hier niet mijn oordeel. Ik citeer wat in het rapport staat. Als het gaat om de transparantie van particuliere organisaties is een van de uitgangspunten dat het een keuze van de organisaties zelf is in hoeverre men transparant wil zijn. Op het moment dat er subsidierelaties ontstaan, kan de overheid uiteraard de eis stellen ten aanzien van de transparantie. Daar waar er sprake is van schoolactiviteiten gelden de normale eisen die aan scholen gesteld worden en die hier ook op van toepassing zijn. Voor zover ik weet is de Cosmicus basisschool in Rotterdam onderdeel van een scholengemeenschap. Alle eisen die wij als overheid stellen met betrekking tot het onderwijs zijn daarop van toepassing.

Mevrouw **Van Nieuwenhuizen** (VVD): Redelijk transparant in combinatie met het publieke domein, maar nu ik uw tweede uitleg hoor kunnen we dus vaststellen dat waar het gaat om activiteiten in het publieke domein er 100% transparantie moet zijn, net als voor alle andere organisaties.

Minister **Donner**: Als er eisen gesteld worden vanuit subsidieverhoudingen. Bij zaken die in het publieke domein plaatsvinden, zoals huiswerkbegeleiding waarbij ouders een bepaalde keuze maken, zonder dat er sprake is van een subsidierelatie, is de verhouding weer anders. Neem uw eigen financiën: de overheid kan niet eisen dat u die publiceert.

De heer **Van Dam** (PvdA): Er zijn volgens mij twee vragen aan de orde. Een organisatie bestaat en onderneemt activiteiten. Dat betreft dan de vrijheid van vereniging. Alleen als er op basis van inlichtingen reden is om te twijfelen aan de vraag of de organisatie geen staatsondermijnende activiteiten onderneemt, heeft iedere organisatie in Nederland het recht om gewoon te bestaan en te doen wat zij wil doen. De tweede vraag is of je een organisatie subsidieert voor bepaalde maatschappelijke taken. De minister kan dan wel vragen om transparantie ten aanzien van die maatschappelijke taken, maar waar het hierbij om gaat is dat de organisaties die deze maatschappelijke taken vervullen op een of andere manier

verweven zijn met een beweging die erachter schuilgaat en die niet transparant is. Dus hoe ver gaat nu die transparantie-eis daar waar het gaat om gesubsidieerde activiteiten?

Minister **Donner**: Dat zal u moeten bekijken in het kader van de onderscheiden subsidierelaties, maar in dit geval moet ik constateren dat er geen subsidierelaties zijn met het Rijk. In eerdergenoemd artikel in Binnenlands Bestuur wordt melding gemaakt van een subsidie met betrekking tot de Witte Tulp die eventueel gelieerd zou zijn aan de Gülenbeweging. Wij hebben het nagegaan en hebben niet kunnen constateren dat er op dit moment van de zijde van het Rijk een subsidierelatie bestaat met deze organisatie. De scholengemeenschap waar ik eerder op wees, valt geheel onder de regelgeving. Daar geldt ook voor dat die niet beperkt is tot alleen leerlingen van Turkse afkomst.

De heer **Van Dam** (PvdA): Feitelijk zegt de minister dat het eigenlijk aan de gemeenten is om die transparantie te vragen. Waar de Kamer zegt dat het goed zou zijn als transparant wordt wat de doelen zijn van deze beweging en hoe de beweging georganiseerd is, zegt de minister: ik heb geen subsidierelatie, dus ik hoef die vraag niet te stellen, het is aan gemeenten om die vraag te stellen. Concludeer ik dat juist?

Minister **Donner**: Nee, de eisen die je aan subsidies kunt verbinden worden ook door het recht geregeld. De voorwaarden en eisen moeten gerelateerd zijn aan het doel waarvoor je de subsidie geeft. Als ik eisen stel met betrekking tot transparantie zullen die gerelateerd moeten zijn aan het doel waarvoor ik die subsidie verstrekk. Ik constateer ten aanzien van deze organisatie dat er geen subsidies van het Rijk gegeven worden. Ik kan niet precies nagaan welke subsidiestromen er van gemeenten zijn. Ik constateer wel dat als er eisen op dit vlak gesteld worden, die ook gerelateerd zullen zijn aan het doel waarvoor de subsidies gegeven worden. Dat is precies de waarde die wij hier in stand willen houden en de reden waarom wij hier zitten met een zekere zorg over deze organisatie.

De heer **Van Dam** (PvdA): Dan in alle scherpste: het betekent dus dat de minister zegt dat op basis van het recht een gemeente slechts transparantie kan vragen over de organisaties zelf die de subsidie ontvangen en over het doel waarvoor die organisaties actief zijn en dus niet over de beweging daarachter. De minister zegt feitelijk: ik heb geen wettelijke instrumenten in handen om de transparantie af te dwingen, teneinde na te gaan wat die beweging doet en hoe die georganiseerd is, en dat gemeenten die instrumenten ook niet hebben.

Minister **Donner**: Gemeenten hebben die alleen als ze vallen onder de bepalingen van de AIVD of als er sprake is van vermoedens van of daadwerkelijke overtredingen. Daarnaast zijn er eisen zoals met betrekking tot de jaarrekening als het gaat om een rechtspersoonlijkheid die activiteiten verricht of als men ingeschreven is in de Kamer van Koophandel. Er is echter geen algemene eis ten aanzien van organisaties dat ze moeten voldoen aan financiële of organisatorische transparantie.

Mevrouw **Karabulut** (SP): De minister heeft het voortdurend over staatsveiligheid, maar daar heb ik het niet over.

Minister **Donner**: Mooi, dan zijn wij het daarover eens.

Mevrouw **Karabulut** (SP): U kunt wel grappen maken ...

Minister **Donner**: Ik maak geen grappen, maar dan behoeven wij verder niet meer te praten over de AIVD terwijl u daar zelf ook mee kwam.

Mevrouw **Karabulut** (SP): Precies, daarover zijn wij het inderdaad eens. Mijn punt gaat over iets anders, namelijk over de integratie. U doet alsof uit het rapport helemaal niets duidelijk wordt. Ik denk dat u daarmee uw eigen conclusies tekortdoet. Wat duidelijk wordt, is dat ogenschijnlijk op basis van een aantal sleutelfiguren het een heel moderne organisatie is, maar dat er intern wel degelijk sprake is van sociale druk en een organisatiestructuur die vergelijkbaar is met die van de moslimbroederschap. Er zijn abi's, grotere boers, die verantwoordelijk zijn en die rapporteren aan Turkije. Men is wel degelijk geïnspireerd door het gedachtegoed van Gülen. En dat mag inderdaad allemaal, alleen, het probleem hier is dat er wel kinderen geronseld worden die uiteindelijk bij de sekte terechtkomen en op wie een enorme druk wordt gelegd en die ook leefregels krijgen opgelegd. Daar hoort u toch een oordeel over te hebben? Dat kan toch niet goed zijn voor de integratie en is toch ook strijdig met de godsdienstvrijheid?

Minister **Donner**: Dat is precies wat ik in de brief heb aangegeven. Als er signalen over zijn, ben ik het met u eens dat het in strijd is met de uitgangspunten waar onze samenleving op berust. Ik heb echter niet zulke beelden uit dit rapport. U spreekt over het ronselen van kinderen. Als dat op basis hiervan aangetoond zou worden, zaten wij in een andere discussie. Wat betreft het lesmateriaal gaat het om Nederlandse schoolboeken en Nederlands lesmateriaal die worden gebruikt. Er is geen ander materiaal. Dat zijn de bevindingen waarmee ik hier te maken heb. Nogmaals, als er signalen zijn voor sociale dwang, is dat reden om er extra gevoelig voor te zijn.

Mevrouw **Karabulut** (SP): De minister heeft toch wel hetzelfde rapport gelezen? Er staan in het rapport toch wel degelijk voorbeelden van mensen die bijvoorbeeld vanwege hun homoseksualiteit of hun Koerdische identiteit uiteindelijk door sociale druk uit de beweging zijn gestapt omdat ze geen ruimte kregen. De minister heeft toch ook wel in het artikel in Binnenlandse Bestuur gelezen dat via de huiswerkbegeleiding meisjes en jongens wel degelijk apart worden behandeld? Hij heeft toch ook wel in het rapport gelezen dat in de dersanes wel degelijk mannen apart worden genomen en er enorme druk op hen wordt gelegd, ze geen privé-leven hebben, ze niet in contact mogen komen met vrouwen en zelfs wordt bepaald met wie ze gaan trouwen? Dat is toch sektarisch? Het is toch niet goed voor de integratie als je niemand ontmoet buiten je eigen groep? Wat is dan uw definitie van integratie? Daar kunt u toch een oordeel over geven? Zo voorzichtig behoeven we toch niet te zijn?

Minister **Donner**: Mevrouw Karabulut, ik zit aan deze zijde van de tafel en zal mij als overheid niet op die wijze oordelen kunnen aanmeten zoals u dat doet. Ik moet gewoon vaststellen dat volgens de criteria die u net noemt, ik ook kloosters zou moeten verbieden waar ook een scheiding plaatsvindt van mannen en vrouwen.

Mevrouw **Karabulut** (SP): Ik heb het niet over verbieden.

Minister **Donner**: Wij zijn het er toch over eens dat er binnen een klooster sprake is van een gemeenschap zoals wij die niet buiten de kloostermuren hebben, maar waar men zelf voor mag kiezen of niet? Ik heb aangegeven dat ik gevoelig ben voor de signalen van sociale dwang. Waar die vrijheid verloren gaat, is er reden om op te treden. In het rapport wordt uitdrukkelijk genoemd dat men niet de morele waarden heeft van een seculier Nederland. Echter, juist vanuit de gedachte van scheiding van kerk en staat, wilt u toch niet de seculiere waarden aan iedereen opdringen? Dan zijn wij net zo hard bezig om een bepaalde overtuiging aan mensen op te leggen. Het is de essentie van de scheiding van kerk en staat dat waar het

gaat om dit soort waarden, mits ze passen binnen het maatschappelijk verkeer zoals wij dat hier hebben, wij onze eigen opvattingen mogen hebben. Wij kunnen dan niet iedereen in het malletje persen van een seculiere samenleving, want anders zijn wij met de meest gruwelijke geloofsvervolging bezig.

Mevrouw **Karabulut** (SP): Het is echt stuitend hoe de minister hier de boel omdraait. Het gaat er om dat deze clubs een gedachtegoed hebben waarbij ze juist andersgelovenden of niet-gelovenden uitsluiten. Natuurlijk moet iedereen ruimte hebben en natuurlijk mag iedereen geloven wat hij of zij wil, maar tegelijkertijd moet je dan wel belangrijke grondwaarden zoals de gelijkheid van man en vrouwen, de vrijheid van godsdienst en de scheiding van kerk en staat, respecteren. Ik zeg niet dat u dingen moet verbieden, maar u kunt er wel een oordeel over hebben. En we behoeven ook niet alles te subsidiëren. Daar gaat het om!

Minister **Donner**: Er blijkt uit niets dat dit niet gerespecteerd wordt. Dat laat onverlet dat men in de eigen leefwereld die scheiding mag aanbrengen. Het is wat dat betreft niet anders dan mensen die kiezen voor een kloosterorde. De conclusie van het rapport is ook dat de vrouwen, over wie u zegt dat ze achtergesteld worden, allemaal participeren en allemaal banen hebben. Ik kan mij voorstellen dat u zegt: het is niet mijn beweging en ik heb er enige huiver voor zoals het daar gaat. Zo zijn er wat dat betreft mogelijk andere organisaties, maar als de staat dan eenzelfde houding zou gaan aannemen, dan zijn wij precies dat aan het afbreken wat wij willen beschermen.

De heer **Van Klaveren** (PVV): Ik wil graag gezegd hebben dat voor de PVV de islam voornamelijk een politieke ideologie is. De consequente vergelijking die hier gemaakt wordt tussen het christendom en de islam gaat wat ons betreft helemaal mank. Wanneer werkt volgens de minister een organisatie de integratie tegen en kan dit ook als de wet niet wordt overtreden?

Minister **Donner**: Ik weet hoe de PVV over de islam denkt en de heer Van Klaveren weet van mij dat het CDA die mening van de PVV pertinent niet deelt en dat de regering die ook niet deelt. Maar goed, dat is een gegeven. Daarom maak ik de vergelijking wel. Vanuit de staat moet ik die vergelijking maken, uitgaande van de gelijkheid in behandeling van godsdiensten.

Dan de vraag wanneer er sprake is van anti-integratieve stellingen. Welnu, die zijn er wel degelijk en leiden ook regelmatig tot optreden van de overheid. Als het gaat om een leer die ervan uitgaat dat deze samenleving geheel anders moet, kan het aanleiding zijn om op te treden. Het is een van de taken van de AIVD om te waken voor anti-integratief gedachtegoed waarvan sterk wordt bevorderd dat het in de praktijk wordt gebracht en leidt tot tweedeling in de samenleving. Echter, het is iets anders als een organisatie die vanuit haar eigen religieuze gedachtegoed morele waarden heeft – dat is een van de zaken die men heeft met een religie – die leiden tot bepaalde gedragspatronen, en je om die reden dan vervolgens zegt: dat is per definitie anti-integratief. Dan gaat men er namelijk van uit dat integratie alleen maar mogelijk is als we allemaal homogeen zijn. Mijn stelling is dat het tegenovergestelde waar is.

De heer **Van Klaveren** (PVV): Dus de minister stelt hier dat wanneer een leer ervan uitgaat dat deze samenleving anders moet worden vormgegeven, er sprake is van niet-integratie?

Minister **Donner**: Ook het christelijk geloof is een leer die meent dat de samenleving anders moet worden ingericht dan we het zelf doen. Dat

spreekt al 2000 jaar aan, omdat we in die 2000 jaar nog steeds niet voldaan hebben aan die leer. Maar dat is iets anders dan te zeggen: derhalve is men anti-integratief bezig. Het zijn toch uw eigen uitgangspunten als PVV die hier nu juist die waarden van dat christelijk gedachtegoed waarop de samenleving berust, willen beschermen?

De heer **Van Klaveren** (PVV): Ja, daarom maken wij dat onderscheid tussen islam en het christendom, tussen een politieke ideologie en een religie. Mijn vraag was heel legitiem en helder: wanneer werkt volgens u een organisatie de integratie tegen? U antwoordt dan: wanneer een organisatie ervan uitgaat dat deze samenleving anders moet worden vormgegeven. Welnu, dan is bijna alles niet-integratief.

Minister **Donner**: In alle eerlijkheid ben ik er niet echt op geprepareerd om u daarover een uitgewerkte doctrine te geven, maar dit is wel een van de uitgangspunten waar al sinds jaren de AIVD over gaat. Het enkele feit dat men op het terrein van moraliteit van andere waarden uitgaat dan de seculiere waarden – dat is wat in het rapport wordt vastgesteld – is geen grond voor de vaststelling dat men anti-integratief bezig is. Want anders moet ik vaststellen dat u eist dat iedereen slechts nog het gedachtegoed van de Verlichting aanvaardt en men voor het overige anti-integratief bezig is.

De heer **Van Klaveren** (PVV): Maar dat is natuurlijk onzin ...

De **voorzitter**: Ik stel voor dat wij met het oog op de tijd de minister nu eerst in de gelegenheid stellen zijn eerste termijn af te ronden. Vervolgens kan dan eventueel nog een tweede termijn worden gehouden.

Minister **Donner**: Voorzitter. Ook na het natrekken bij andere departementen kunnen wij niet constateren dat er subsidies zijn verstrekt aan genoemde instanties. Ook heb ik geen overzicht van hoe dat bij de gemeenten is. In de reactie op vragen die destijds aan mevrouw Vogelaar zijn gesteld, wordt er op gewezen dat personen en organisaties die mensen stelselmatig aanzetten tot anti-integratief gedrag scherp in de gaten worden gehouden, juist omdat het een voedingsbodemp zou kunnen zijn voor radicalisering.

Ik ben eigenlijk al ingegaan op het concept van de takiya. In het AIVD-rapport van 2004 ging het nog om de radicale dawa en de dreigingen die daar potentieel van uitgaan.

De heer Van Dam heeft gevraagd of ik signalen heb van invloed van de beweging op Turkse moskeeën in Nederland. Ik heb geen signalen dat organisaties verbonden aan deze beweging, invloed hebben op de moskeeën. Tegelijkertijd moet ik erbij zeggen dat het zich tot op zekere hoogte aan de waarneming onttrekt. Het moet namelijk vrij sterk blijken of zelf uitgedragen worden om dat waar te nemen. Anders zou de staat daadwerkelijk moeten gaan toezien op al dit soort religieuze bewegingen. Verder is gesproken over internaten en internaatchtige voorzieningen. In het rapport wordt aangegeven dat die er in het verleden waren maar dat die volgens de onderzoekers er niet meer waren op het moment van het uitbrengen van het rapport. Nu is mij ook bekend dat Trouw vandaag aangeeft dat die er nog wel zijn, maar ook dat zijn geen instellingen die met overheidssubsidies functioneren. Maar nogmaals, volgens de onderzoekers zijn ze niet waargenomen.

Mevrouw Van Nieuwenhuizen heeft mij gevraagd nader onderzoek te verrichten op punten waar ik onduidelijkheid aangaf. Er bestaat altijd een zekere zorg als het gaat om organisaties waarvan het gevoel bestaat dat hun handelen op bepaalde punten niet geheel waarneembaar is en wel mogelijk invloed heeft. Het rapport heeft in de conclusies aangegeven op welke punten het wel waarneembaar is en op welke punten het niet

waarneembaar is. Dat maakt ook dat het moeilijk is om stelselmatig eventueel de financiering van de organisatie na te trekken. Als het om private particuliere organisaties gaat waarnaar geldstromen vanuit de overheid gaan, is er wel reden toe. Ik ben graag bereid om nog een keer – wij hebben dat al gedaan in het kader van het voorliggende rapport – na te trekken in hoeverre er vanuit de overheid subsidies gaan naar organisaties waarvan wij weten dat ze gelieerd zijn aan de Gülenbeweging. Wanneer dat tot een andere bevinding leidt dan die welke ik nu heb, zal ik de Kamer daarover inlichten.

De **voorzitter**: Dan gaan wij thans over tot de tweede termijn.

Mevrouw **Karabulut** (SP): Voorzitter. Integratie betekent samenleven en betekent in mijn optiek en die van de commissie-Blok dat kinderen en volwassenen elkaar ontmoeten, bijvoorbeeld op school. Nu staat in de brief van de minister dat in internaten en dersanes aangedrongen wordt op een naar binnen gekeerde houding waarbij jongeren afgeschermd worden van niet-noodzakelijke contacten daarbuiten en dat uit onderzoek blijkt dat internaten en dersanes uitsluitend bevolkt worden door Turks-Nederlandse jongeren. Vindt de minister dit dan goed voor de integratie? Vindt hij het goed dat al die scholen en instellingen monocultureel en mono-etnisch zijn? Kun je op die manier wel integreren als je geen andere mensen buiten je eigen groep ontmoet?

De heer **Van Klaveren** (PVV): Voorzitter. We hebben net kunnen constateren dat de minister niet voorbereid was op mijn vraag over wanneer een organisatie de integratie tegengaat. Dat was een helder antwoord en daar kom ik dan een andere keer nog wel op terug.

Wat betreft de PvdA: ik stelde zo-even een zeer legitieme vraag met betrekking tot de lijn van die partij. Op 13 februari 2008 in de gemeenteraad van Amsterdam stelde de heer Cohen dat het geen probleem was als mannen vrouwen geen hand geven. Op 26 november 2002 tijdens een Cleveringa-lezing stelde hij: «Zo moeten wij ook bepaalde groepen orthodoxe moslims accepteren die bewust hun vrouw discrimineren». Dit is wel degelijk gezegd. Dus veel meer dan kletsboek kan ik niet maken van de ontkenning van de heer Van Dam. Mijn vraag is dan ook nog steeds: is dit nu de lijn van de PvdA of neemt de heer Van Dam op dit punt afstand van zijn fractievoorzitter?

Mevrouw **Van Nieuwenhuizen** (VVD): Voorzitter. Ik ben blij met de toezegging van de minister om de subsidiestromen waar die er mogelijk zijn, in kaart te brengen. Toch wil ik nog proberen wat meer duidelijkheid te krijgen. De minister eindigt zijn brief met: het is aanleiding voor versterkte aandacht en gevoeligheid voor eventuele signalen die duiden op druk op ouders die neerkomt op sociale dwang. Waar bestaat dan die versterkte aandacht en die gevoeligheid uit? Wat gaat de minister op dat punt dan doen? Zoals ik de minister net hoorde, kwam het een beetje over van «we dronken een glas, we deden een plas en we lieten alles zoals het was». Ik denk dat dat toch niet helemaal de bedoeling kan zijn.

De heer **Van Dam** (PvdA): Voorzitter. Ik sluit mij bij dat laatste aan. Ik snap alle uiteenzettingen van de minister over zijn instrumentarium om naar deze beweging te kijken. Op een gegeven moment zei hij dat op basis op van de informatie uit dit rapport geen aanleiding zag om verdere stappen te ondernemen. Heeft hij meer informatie dan alleen de informatie uit dit rapport? Is het rapport wel in lijn met wat hij verder aan informatie tot zijn beschikking heeft? Het voelt voor mij nog te veel dat de minister zegt van: we laten het er verder maar bij en we houden het wel in de gaten. Ik denk dat er Kamerbreed, eenieder vanuit zijn eigen optiek, motieven en

scherpte, is aangegeven dat er wel zorgen zijn over de aard van deze beweging en haar bedoelingen.

Mevrouw **Van Toorenburg** (CDA): Voorzitter. Ik heb nog de vraag waaruit die versterkte aandacht en de gevoeligheid voor eventuele signalen precies bestaat. Enerzijds wordt in het rapport geconstateerd dat er geen aanleiding is om te veronderstellen dat integratie direct tegen wordt gewerkt. Aan de andere kant denken wij hier allemaal op onderdelen: oeps, is dit nu wel helemaal de bedoeling. Dus graag een duiding van de minister wat hij bedoelt met versterkte aandacht.

Minister **Donner**: Voorzitter. Mevrouw Karabulut sprak over de doelstelling van integratie en wees op de omschrijving dat de beweging een naar binnen gekeerde houding en een monocultuur zou bepleiten. Ik ben mij ervan bewust dat het een beweging is die primair gericht is op Turken, met daarbij ook vooral bepaalde overtuigingen met betrekking tot de Turkse staat. De heer Van Klaveren refereerde aan een citaat van de heer Gülen met betrekking tot het veranderen van de staat. Ik wijs er wel op dat in dat citaat ook heel duidelijk tot uitdrukking komt dat de heer Gülen zich niet richtte op de Nederlandse samenleving maar op de Turkse samenleving. Een van de belangrijkste zorgen bij integratie is dat wij politieke en maatschappelijke discussies zoals die elders bestaan, gaan importeren en hier ook gaan invoeren en dat wij daarop het handelen van de Nederlandse overheid laten berusten. Wat betreft de passages waarop mevrouw Karabulut doelt waaruit blijkt dat de beweging een naar binnen gekeerde houding bepleit, moet ik vaststellen dat het hier een kenmerk betreft van meer contemplatieve, religieuze bewegingen, zoals het boeddhisme. Dat moet ik afzetten tegen de constatering in het voorliggende rapport dat er geen aanwijzingen zijn dat contacten buiten de gemeenschap worden ontmoedigd en dat juist ten opzichte van personen uit dezelfde gemeenschap die niet met de beweging in aanraking gekomen zijn, men relatief succesvoller is in het onderwijs en op de arbeidsmarkt en in de contacten met Nederland. Als we het hebben over integratie is mijns inziens ook de vraag aan de orde wat we nog meer kunnen verwachten van organisaties. Het rapport constateert dat de beweging integratiebevorderend is. En dat blijkt ook uit de signalen. Het kan best zijn dat men dan een naar binnen gekeerde contemplatieve houding aanprijst als het gaat om de religieuze en morele waarden, maar dat is nu juist die uiteenzetting waarin wij elkaar de vrijheid geven in Nederland om die te hebben, tenzij het leidt tot stelselmatig gedrag dat er op is gericht om de integratie in de Nederlandse samenleving tegen te gaan. Het rapport stelt dat ten aanzien van de indicatoren schoolgedrag en participatie, de beweging positief scoort.

Mevrouw **Karabulut** (SP): Ik heb het rapport ook gelezen. Mijn vraag ging over de passage in het rapport waarin staat dat internaten, dersanes en scholen uitsluitend bevolkt worden door Turks-Nederlandse jongeren. Ik vraag u niet om een hele verhandeling over vrijheid van godsdienst. Nogmaals, vindt u het goed voor de integratie dat er aparte scholen zijn, dat er parallelle samenlevingen zijn? Ook al doen die mensen het goed in het onderwijs en op de arbeidsmarkt, integratie gaat ook om sociaalculturele waarden en om het elkaar ontmoeten. Ik vraag u als minister van Integratie daarover een oordeel. Of zegt u: als we maar geen last van elkaar hebben, mogen de Turkse gemeenschap, de Marokkaanse gemeenschap et cetera zich allemaal via zuilen organiseren. Wilt u dat?

Minister **Donner**: Ik wijs u op het rapport en ik ga af op het onderzoek. Dit is de beste informatie die we hebben. Waar er sprake is van een school die uit de beweging voortkomt, is die niet alleen voor mensen met Turkse afkomst. Als er sprake zou zijn van schoolbewegingen die selecteren op

deze afkomst, zouden ze niet in aanmerking komen voor ons systeem van bekostiging.

Bij integratie heb ik ook te maken met de signalen en de uiting ervan. Daarvan constateer ik dat deze mensen meer dan anderen geïntegreerd zijn in de Nederlandse samenleving. Wat moet ik dan nog meer? Moet ik de mensen dan gaan beoordelen op meningen of geloofsovertuiging of moet ik ze beoordelen op wat de uitkomst is?

Mevrouw **Karabulut** (SP): Ik vraag gewoon om een oordeel over de feitelijke situatie dat in de dersanes en de internaten uitsluitend Turks-Nederlandse kinderen zitten. Vindt u het goed dat zij totaal geen contact hebben met mensen buiten de eigen groep? Is dat volgens u integratie? Het gaat mij niet om de religie.

Minister **Donner**: Als dit zou leiden tot het ontmoedigen van contacten buiten deze kring, zou dat zo zijn. Ik heb zelf echter in Luxemburg gewoond en daar had je ook Nederlandse verenigingen met alleen maar mensen van Nederlandse afkomst. Dat is toch geen anti-integratief gedrag? Ik deel het punt als er zorg is, maar u probeert nu een aantal dingen die ontkend worden in het rapport voor de staat te gebruiken als basis voor handelen. Als ik als overheid dat zou doen en ik er makkelijk meningen over geef op basis van beelden die er zijn, breng ik de waarden die we willen beschermen juist meer schade toe dan dat ik ze zou bevorderen.

De heer **Van Klaveren** (PVV): Ik vind het volslagen onzin om de vergelijking te maken tussen Nederlanders in Luxemburg en de Turkse gemeenschap in Nederland als het gaat over integratie. Ik vind het echt heel, heel erg vergezocht. Ik heb zo-even al geconstateerd dat u geen antwoord hebt op mijn vraag wat integratie nu precies inhoudt. U constateerde zo-even dat u wel een antwoord geeft door te stellen dat ...

De **voorzitter**: Ik verzoek u uw vraag nu niet te herhalen, want de minister is nog bezig met zijn beantwoording.

De heer **Van Klaveren** (PVV): Ik krijg het antwoord van de minister dat een organisatie de integratie tegenwerkt als er handelingen plaatsvinden die de integratie tegengaan. Maar dat is geen antwoord.

Minister **Donner**: Ik heb u zo-even het criterium genoemd dat ook is genoemd in de antwoorden van 2008. Als u mij vraagt gedetailleerd aan te geven wanneer er wel en wanneer er niet sprake van is, dan moet ik zeggen dat ik nu niet zodanige informatie hierover paraat heb dat ik daarover nu met u een discussie kan beginnen.

Mevrouw Karabulut vroeg mij naar de integratieve effecten. Welnu, daarvoor verwijs ik naar het rapport zelf dat constateert dat gemeten aan de criteria die ervoor zijn, de beweging integratie bevordert.

De heer **Van Dam** (PvdA): Ik hoorde de heer Van Klaveren zojuist zeggen dat de minister volslagen onzin verkondigt. Ik zou van de minister willen horen wat hij er eigenlijk van vindt dat een partij waar zijn regering op steunt, hem beticht van het verkondigen van volslagen onzin. Van de heer Van Klaveren zou ik willen horen of een minister die volslagen onzin verkondigt eigenlijk wel het vertrouwen van zijn fractie heeft.

De heer **Van Klaveren** (PVV): Wij hebben alle vertrouwen in deze minister als het gaat om de uitvoering van het gedoogakkoord. Wij zitten zelf overigens niet in de regering; er is sprake van een gedoogconstructie. Voor het overige had ik het hier over de vergelijking die gemaakt werd tussen Nederlanders in Luxemburg en Turkse mensen in Nederland. Die

vergelijking vind ik volslagen onzin. Verder zou ik graag van de heer Van Dam nog antwoord krijgen of hij nog steeds de lijn volgt dat bepaalde groepen orthodoxe moslims die bewust hun vrouwen discrimineren geaccepteerd moeten worden en dat het helemaal geen probleem is dat vrouwen de hand geweigerd wordt door mannen, zoals zijn fractievoorzitter van mening is. Of neemt de heer Van Dam hier afstand van?

De **voorzitter**: Ik wil de minister nu de gelegenheid geven om te antwoorden, want dit lijkt mij een ander debat.

De heer **Van Dam** (PvdA): Ik heb het antwoord in eerste termijn al gegeven. Als de heer Van Klaveren iets in zijn oren heeft zitten, moet hij dat er vooral uithalen, maar dan moet hij niet steeds zijn vraag herhalen.

Minister **Donner**: In antwoord op de vraag van de heer Van Dam: ik had het niet gehoord maar ik kom uit een gezin van negen kinderen en dan ben je aan veel gewend.

Mevrouw Van Nieuwenhuizen en mevrouw Van Toorenborg hebben gevraagd naar de versterkte aandacht. Ik heb het geformuleerd zoals ik het heb geformuleerd. Nogmaals, ik heb op andere grond geen aanwijzingen die aanleiding zouden kunnen geven tot onderzoek naar deze organisatie. Mijn positie brengt ook met zich dat ik als staat er niet toe over kan gaan om een organisatie onder verdenking te stellen, zeker ook waar ik constateer dat ze ten aanzien van de bestaande criteria op dit punt, niet beantwoordt aan het beeld dat er is. Als ik evenwel signalen krijg van sociale dwang, dan is dat tegen de uitgangspunten die wij hanteren. Daarom ben ik aangewezen op verschillende signalen die er zijn. Ik geef alleen maar aan dat ondanks de bevindingen van het rapport, het voor mij daarmee niet een gesloten boek is op dit punt, mochten die signalen zich voordoen.

Mevrouw **Van Nieuwenhuizen** (VVD): Het is toch echt de minister zelf die deze zin heeft uitgeschreven. Er staat: het is aanleiding voor versterkte aandacht. Ik wil nu zo graag van de minister weten waar die versterkte aandacht uit bestaat. Ik kom niet uit een gezin van negen kinderen, ik was maar alleen en wie weet ligt het daaraan, maar ik heb nog niet concreet van de minister gehoord waaruit die versterkte aandacht precies bestaat. Ik zou dat toch wel graag zo concreet mogelijk omschreven willen hebben. Waar bestaat die versterkte aandacht uit en waar richt zich die gevoeligheid op?

Minister **Donner**: Die versterkte aandacht uit zich in de gevoeligheid. Er komen voortdurend allerlei berichten vanuit de samenleving en die worden niet allemaal nagetrokken. Ik geef wel aan dat vanwege een aantal elementen het bij deze organisatie wel sneller zal leiden tot aandacht dan bij andere organisaties, maar ik ben wat dat betreft afhankelijk van signalen.

Mevrouw **Van Nieuwenhuizen** (VVD): Ik zou graag van de minister op z'n minst de toezegging willen hebben dat wij hierover verder worden geïnformeerd. Anders moeten wij maar afwachten of hij ooit nog een signaal opvangt en, zo ja, wat hij er dan mee gaat doen.

Minister **Donner**: Als ik geen signalen heb, dan is dat inderdaad het geval, maar u mag er van uitgaan dat ik op dit punt, zodra er aanleiding voor is, de Kamer zal informeren.

De **voorzitter**: Ik constateer dat er behoefte is aan een VAO. De minister heeft toegezegd de Kamer te informeren over eventuele subsidieverstrekingen.